

КУЛТУРА ПОЛИСА
УДК 821.511.141:81`25(811.163.41)
ПР

АРПАД ВИЦКО
Радио Нови Сад
Нови Сад

ПРЕВОЂЕЊЕ КАО ИМПЕРАТИВ

Мађарска књижевност у српском преводу на крају XX века

Један од наших најбољих књижевних преводаца, Бранимир Живојиновић, записао је пре равно двадесет година да „безмало све што је у овој земљи створено, настало је суделовањем, посредовањем преводаца”. Ова тврдња на први поглед изгледа монструозно, наставља Живојиновић, можда и увредљиво, али – осврните се бар два минута око себе, размислите пет минута, па ћете видети да је тачна. Нема сумње да код свих народа превођење стоји на почетку сваке књижевности, филозофије, духовног уобличавања. Преводиоци – отелотворујући у властитом језику иначе неприступачне визије других људи, бришући на тај начин не само језичке, него и просторне и временске границе – поднели су највећу личну жртву за успостављање размене мишљења на овим просторима; и ако бисмо хтели да испишемо дефиниције, једна би свакако гласила: цивилизација, односно култура, дело је преводаца.

Верујем да је у ова серија округлих столова о српско-мађарским односима добра прилика да своје ставове изнесу и они који настоје да не само језичке, него и културалне баријере укла-

АРПАД ВИЦКО

њају на класичан начин. Наиме, од кад је човечанство кажњено због изградње чувене куле у Вавилону, преводиоци су ти који се труде да поново успоставе пре-вавилонско стање, не прихватајући да су људи заувек различити и туђи, они се не мире са тим, да су двојност и противречност нормала стања. И од тада је сваки нови превод нова цигла у будућој Вавилонској кули. Али градња је уједно и рушење. Рушење свих оних ограда које онемогућавају људе да иживе своју најприроднију жељу, да доживе искуство неизмерне непосредности. Углавном, у томе видим и универзални смисао посла којим се бавим и, у главним цртама у томе је сацана и она постика превођења која је мени најближа. На микро плану, дакле на плану једног људског века, радим на промоцији књижевности која се пише на мађарском језику, али – према дефиницији – обогаћујем културу циљног, српског језика.

Изузев једног или два краћа периода, у Србији је култура превођења била је, саобразно степену њене опште културне развијености, на изузетно високом нивоу, постојао је период кад је превођење било императив, нарочито у Војводини. Постојао је, дакле, темељни принцип да се најважнија дела књижевности ствараних на језицима како већинског народа, тако и националних мањина (према тадашњој терминологији: народа и народности), морају међусобно преводити, било директно, било преко посредног, већинског језика. Мултикултуралност је била дата и самоподразумевајућа, а оно чему се програматски тежило, била је интеркултуралност (према тадашњој терминологији: међусобно прожимање). Постојала је, рекли бисмо искрена, заинтересованост за оно што се стварало у овој средини, и преводна књижевност (са и на језике националних мањина) чинила је 15 до 30 посто годишње продукције издавачких кућа али и књижевних часописа. Објављују се заједничке антологије поезије – да наведемо само неке: *Песништво разлике* Јована Зивлака (Панчево, 1978); *Савремена поезија Војводине* групе састављача (Бијело Поље, 1984); *Војводинска поезија* Селимира Радуловића (на македонском, Струга, 1985); *Антологија – савремено песништво у Војводини 1945-1990* истог аутора (Нови Сад, 1990). Перо Зубац објављује у Зрењанину (1974) антологију поезије војвођанских Мађара *Ромор равнице*. Матица српска је покренула едицију *Из књижевности Мађара у Југославији* у којој је објављена антоло-

гија послератне мађарске поезије у Југославији под насловом *Корен и крила* у избору Иштвана Селија, Имреа Борија и Јаноша Бањаија (1983), антологија приповедака југословенских Мађара *Необичан поклон* у избору Имреа Борија, Иштвана Селија и Гезе Јухаса (1983), те роман Нандора Гиона *Војник са цветом* (1983). Иначе, прва антологија поезије војвођанских Мађара на српском језику објављена је 1928. године, под насловом *Снопље* у избору и преводу Золтана Чуке, а истовремено, у избору Јожефа Дебреценија и Корнела Сентелекија објављена је и прва антологија модерне српске поезије на мађарском језику под насловом *Босиље*. Матица српска је објавила монографију Имреа Борија *Књижевност југословенских Мађара* (1976, 1979) а у њеној знаменитој „белој едицији” објављене су песме Иштвана Домонкоша и Јаноша Сиверија, а у едицији *Данас* култни роман Ласла Вегела *Мемоари једног макроа*. Иста издавачка кућа је објавила дела Шандора Богданфија, Ференца Деака, Ласла Гала, Нандора Гиона, Михаља Мајтењија и других. И остале војвођанске издавачке куће, суботичка Минерва, Освит и Руковет, новосадско Братство-јединство, Стражилово, и Светови објављивали су континуирано дела војвођанских мађарских аутора. Не само то, и дневни и недељни листови на језицима овдашњих нација пажљиво су пратили и преносили (преводили) значајније чланке, коментаре, белешке. Веома слична била је ситуација и у погледу превођења са осталих мањинских језика. И књижевни живот је био у знаку интеркултурализма, заједничке књижевне вечери су биле посве нормална појава, у песничким караванима, у књижевним колонијама били су присутни аутори свих језичких израза.

Ова (према мом суду надасве позитивна) пракса је грубо занемарена од почетка деведесетих година, кад је „национално питање” – а на овим просторима оно је одувек било фатално – постало једино признато и једино важеће мерило свих других питања и појава. Хармонични односи у једној мултикултуралној средини се изграђују, надограђују вековима, међутим, колико су они заправо крхки, показало се на драматичан начин баш код нас. Да смо рецимо последњих двадесетак година преводили више но што смо се замајавали митовима о некаквим самодовљним и наднарavnим духовностима, можда не би већина писменог дела ове наци-

је пала тако наивно у заробљеништво лажљивог и збрканог говора ксенофобичне националне државе.

Управо у овом периоду у Војводини се догађа нешто необично. Наиме, од 1989. до краја 2000. (према подацима са којима располажем) у Србији су на српском језику објављена дела двадесет и једног мађарског аутора у 69 књига, међутим, све ове књиге објавили су београдски издавачи. Нити једна није објављена у мултикултуралној Војводини. И од двадесет и једног аутора само су двојица Војвођана, Ласло Вегел и Алпар Лошонц, први, додуше, са завидних осам књига, други са једном збирком филозофских трактата, а сви остали аутори су из суседне Мађарске. Најзаступљенији је Бела Хамваш са 28 књига (захваљујући необично мисинарски схваћеном подухвату колеге Саве Бабића, Хамваш је у Србији произведен у култног писца – али то није све, треба рећи да је 2000. године Сава Бабић имао, и ваљда и сад има у рукопису још неколико Хамвашевих књига), затим следе дела Ђерђа Конрада у десет књига, поменутог Ласла Вегела са осам, те Иштвана Ершија и Петера Естерхазија са четири, по две књиге су у том раздобљу на српском имали Тибор Дери, и Деже Костолањи итд.

Ову суморну слику допуњује и податак да драстично опада број оних људи који се опредељују за посао превођења. У претходном (интеркултуралном) периоду – реч је дакле о шездесетим, седамдесетим и осамдесетим годинама, било је активно десетак преводаца са мађарског језика - Сава Бабић, Јудита Шалго, Радослав Миросављев, Данило Киш, Габријела Арц, Иван Ивањи, Александар Тишма, Еуген Вербер, Јосип Варга, Лазар Мерковић. Од наведених се тренутно само двојица баве активно, односно професионално превођењем. Данило Киш, Јудита Шалго Радослав Миросављев и Александар Тишма више нису живи, остали су се пасивизирали, а што се подмлатка тиче, једино би Марко Чудић, постдипломац мађарског језика и књижевности, могао квалификовано да се посвети овом послу.

Политичари, упркос свему, надасве воле да истичу хармоничност ове мултикултуралне заједнице, они – као њени чувари - настоје да је покажу на нивоу повремених гестова, додељивањем високих признања, рецимо награде за животно дело овом или оном мањинском аутору. То се десило и Имреу Борију, иначе

двоструком академику, али сâмо његово дело овде изгледа никог не занима – академик Имре Бори је написао и објавио преко четрдесет књига, међу којима и монографије о Мирославу Крлежи и Иви Андрићу, а да осим поменуте историје књижевности војвођанских Мађара из 1979. године, нити једна друга његова књига није преведена на језик већинске нације. Кад је овог пролећа умро, његова смрт није, чак ни као вест, забележена у српској штампи. Необично је да, осим два или три часна изузетка, у периоду о којем говоримо, уредници новосадских књижевних часописа нису показали радознали шта пише Ото Толнаи, Пал Бендер, Беата Томка или, од млађих, Илдико Ловаш, Золтан Шебек, Атила Балаж. Они који – ваљда баш тиме што су неприметни - творе ту лепу хармонију.

То су бројке и чињенице. Друго је питање, и то – чини ми се важније – каква је рецепција мађарске књижевности на српском језичком подручју? Према неким новијим рецепцијско - теоријским концептима ”стварну” рецепцију, наиме, на значе преводи, бројност превода, па чак ни рецензије и критике, већ они аутори и она дела која, интегрисући се у средишње мисаоне токове књижевности на циљном језику, постају део њене ”властите” традиције. Дакле, оне књиге, односно аутори, који као ”догађај” утичу на циљну културу. Само узгред, на многим западним универзитетима теорија књижевности се као предмет замењује науком о култури (*културал студиес*) а то значи да се фокус пажње са дела премешта на утицај који оно остварује било у властитој средини, било у страном контексту.

С тог становишта веома је индикативна анализа последњих десет година српске рецепције мађарске књижевности из пера историчарке и теретичарке књижевности Корнелије Фараго. Њена пажљива разматрања показују да је српској канонизацији опуса Ђерђа Конрада, поред дванаест објављених књига, свакако допринело и његово континуирано присуство. Позиција овог аутора на српској књижевној сцени грађена је подршком медија, његовог издавача, његових рецензента, али и подршком војвођанских мађарских интелектуалаца, као и ауторитетом научних и културних институција. Друштво књижевника Војводине је, на пример, још 1993. године организовало у Матици српској научну конфе-

ренцију о Конрадовом делу, с учешћем петнаестак еминентних предавача. Конрад је 11. фебруара 2003. године личним присуством поспешио београдску промоцију свог романа *Мелинда и Драгоман*, и ово књижевно вече српска штампа је апострофирала као „најзначајнији културни догађај месеца”; одмах потом, 13. фебруара одржао је у Новом Саду уводно предавање на трибини насловљеној *Постоји ли још сан о Средњој Европи?* – а 24. октобра исте године, приликом проглашења за почасног доктора Универзитета у Новом Саду одржао је беседу под насловом *Град као споменик*). Колико се ја сећам, од 1989. године Конрад је дванаестак пута посетио Суботицу, Нови Сад, Београд и Будву, увек уз велику медијску пажњу. Корнелија Фараго наглашава да је стално текстуално присуство и континуирано објављивање омогућило и успостављање личних веза овог аутора са српском књижевном и културполитичком средином. На сличан је у средишњи крвоток српске књижевне мисли ушао и Ласло Вегел. Њих двојица, поред Беле Хамваша, јесу најцитиранији мађарски писци у Србији.

Да смо више преводили последњих двадесетак година, могли бисмо да укључимо више људи у глобалну мрежу читалаца светске књижевности. Јер кад прочитају превдenu књигу, неће бити ближи само аутору, него ће се наћи у сродству са свим оним људима који су ту књигу, било где, било кад, и на било којем језику - прочитали. На тај начин је преводна књижевност неопходан кисеоник онима који се боре против провинцијалности, затворености, интровертности.